הלכות
מעשר כספים
הרב שאול סילם

1.
מבוא – גדר מצות הפרשת מעשר כספים:

מצאנו בקרא שאברהם אבינו, יצחק אבינו ויעקב אביהו, הפרישו מעשר כספים.

- לגבי **אברהם אבינו**, אומרת התורה (לך לך יד, כ, אחר מלחמת המלכים): " ... **וַיִּתֶּן־לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל**: ", והיינו שאברהם אבינו נתן למלכי-צדק מלך שלם מעשר מכל שלל המלחמה.

- לגבי **יצחק אבינו**, אומרת התורה (תולדות כו, יב, בהיות יצחק אבינו בגרר): " **וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ ה'**: ". ופירש"י: " מאה שערים: שאמדוה כמה ראויה לעשות, ועשה על אחת שאמדוה, מאה. ורבותינו (בראשית רבה) אמרו: **אומד זה, למעשרות היה** ".

- לגבי **יעקב אבינו**, אומרת התורה (ויצא כח, כב): " **וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ**:".

(וע' ברמב"ם הלכות מלכים ריש פ"ט ובראב"ד שם, לגבי אברהם אבינו ויצחק אבינו, וע' היטב בלקו"ש ח"ה פרשת לך לך שיחה ב').

אך פשוט שאין אנו מקיימים אחר מתן תורה מצות מצד קיומם ע"י האבות (ע' בין השאר פירוש המשניות לרמב"ם מסכת חולין, סוף פרק גיד הנשה), ועלינו להבין מה המקור לדין הפרשת מעשר כספים.

קיימות בענין זה כמה שיטות:

א. שיטת בעלי התוספות:

אומרת התורה (פרשת ראה, דברים פרק יד, כב): **עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל־תְּבוּאַת זַרְעֶךָ הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה**:

ודרשו על זה חז"ל במסכת תענית (ט, א): **עשר תעשר: עשר בשביל שתתעשר.**

על זה כותבים רבותינו **בעלי התוספות: עשר תעשר - הכי איתא בסיפרי** (בספרי שלפנינו דרשה זו אינה בנמצא – ש.ס.): **עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה. אין לי אלא תבואת זרעך שחייב במעשר. רבית ופרקמטיא וכל שאר רווחים, מנין? ת"ל את כל. דהוה מצי למימר את תבואתך. מאי כל, לרבות רבית ופרקמטיא וכל דבר שמרויח בו.**

ובדומה כתב בשו"ת התשב"ץ (לרבי שמעון בר צמח, מאחרוני רבותינו הראשונים באלג'יר, ח"א סי' קמד) **בשם המדרש תנחומא** (ראה אות יח).

מענין לציין את סוף דברי התוספות שם: וה"ר נתן האופניא"ל פי': היוצא מן השדה, כלומר: **ואם לאו**, שאין אתה מפריש, העישור יהיה לאותו **היוצא לשדה**, דהיינו עשו הרשע, **כלומר שיקחוהו העובדי כוכבים**. ע"כ דברי התוספות.

[ונ"ל שכאן המקום להעיר הערה חשובה.

כולם מכירים את דברי חז"ל במסכת ביצה (טז, א): כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים, חוץ מהוצאת שבתות והוצאת י"ט והוצאת בניו לתלמוד תורה, שאם פחת, פוחתין לו, ואם הוסיף, מוסיפין לו. וע"ש דברי רבי אבהו, המביא לקביעה זו מקור מדרשת פסוק מתהלים.

אך משום מה הסוגיא דלהלן ממסכת בבא בתרא פחות ידועה. וז"ל הגמרא בבבא בתרא (י, א):

דרש ר"י ברבי שלום: כשם שמזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה, **כך חסרונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה**, זכה: הֲלוֹא פָרֹס לָרָעֵב לַחְמֶךָ (ישעיה כח, ז), לא זכה: וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת (שם). כי הא דבני אחתיה דרבן יוחנן בן זכאי, חזא להו בחילמא דבעו למיחסר שבע מאה דינרי, עשינהו, שקל מינייהו לצדקה, פוש גבייהו שיבסר דינרי. כי מטא מעלי יומא דכיפורי, שדור דבי קיסר, נקטינהו. אמר להו רבן יוחנן בן זכאי: לא תדחלון (רש"י: למיפסד יותר), שיבסר דינרי גבייכו, שקלינהו מינייכו. אמרי ליה: מנא ידעת? אמר להו: חלמא חזאי לכו. א"ל: ואמאי לא אמרת לן [דניתבינהו?] אמר להו: אמינא, כי היכי דתעבדו מצוה לשמה.

ויוצא מכאן שחסרונותיו של אדם: היינו הפסדיו (פירש"י ד"ה חסרונותיו: הפסד שעתיד להפסיד) – כוללים את הכסף שיתרום לצדקה במשך השנה!! והוא בדומה לדברי התוספות הנ"ל].

נחזור לענייננו: נחלקו רבותינו האחרונים בדעה זו, אם חיוב המעשר הוא **מדאורייתא** (כתב בצדקה ומשפט (לרה"ג הרב יעקב ישעי' בלויא ז"ל, חבר הבד"ץ של העדה החרדית ורב שכונת פאג"י סנהדריה מטעמה) פ"ה, שכן משמע בשו"ת שער אפרים – לרב אפרים בן יעקב הכהן מוילנא - סי' פ"ד. נעיר כי בעל השער אפרים נפטר כעשרים שנה לפני לידת הבעש"ט) **, או שמא קרא, אסמכתא בעלמא, וההיוב מדרבנן בלבד** (כך דעת השו"ת חות יאיר סי' רכ"ד).

☜ **יש לציין שלשיטת התוספות, יוצא כי גדר מעשר כספים דומה לגדר מעשר מן התבואה, ועצם החישוב וההפרשה הוא חשוב, ולא רק הנתינה** (יוצא כי יש לערוך חישוב המעשרות אף אם הוא בטוח כי כבר נתן יותר מהמוטל עליו). והיינו שענין הפרשת מעשר כספים לשיטה זו איננו ענין של הלכות צדקה בלבד.

ב. שיטת הב"ח:

לעומת שיטה זו, הרי שלדעת **הב"ח** (יו"ד סוף סימן של"א), חיוב המעשר לא מדאורייתא ולא מדרבנן.

ותמה עליו **חתנו הט"ז** (יו"ד סי' של"א, ס"ק ל"ב, על דברי הרמ"א שם סע' קמ"ו), **כי הרי נפסק בשו"ע** (ריש סי' רמ"ט - על פי דברי הרמב"ם בהלכות מתנות עניים פ"ז):

שיעור נתינתה, אם ידו משגת יתן כפי צורך העניים*.

ואם אין ידו משגת כל כך, יתן עד חומש נכסיו, מצוה מן המובחר; ואחד מעשרה, מדה בינונית; פחות מכאן, עין רעה. וחומש זה שאמרו, שנה ראשונה מהקרן, מכאן ואילך חומש שהרויח בכל שנה. הגה: ואל יבזבז אדם יותר מחומש, שלא יצטרך לבריות (ב"י בשם הגמרא פ' נערה שנתפתתה). ודוקא כל ימי חייו, אבל בשעת מותו, יכול אדם ליתן צדקה כל מה שירצה (ג"ז שם פ' מציאת האשה ומייתי לה רי"ף ורא"ש ור"ן ומרדכי) ...

תירוץ לדברי הב"ח מצאנו בדברי השבות יעקב (ח"ב סי' פה), שכתב שאפשר שלא חש הב"ח לדברי השו"ע הנ"ל, הואיל ודברי הספרי שהובאו בתוספות, לא נמצאו בספרי שבידנו, ועוד שגם הרמב"ם והשלחן ערוך הוסיפו על הנ"ל (בשו"ע הוא בסי' רמ"ט סע' ב'):

לעולם לא ימנע אדם עצמו פחות משלישית השקל לשנה, ואם נתן פחות מזה, לא קיים מצות צדקה.

ומדייק מכאן השבות יעקב שאין המעשר חיוב גמור, אלא **מנהג**. וכ"פ **בשו"ת יחוה דעת** (ח"ג, עו). אך גם לדעה זו, כתבו האחרונים שאחר שכבר נהג להפריש מעשר (ג' פעמים, או אפילו פעם אחת אם התכוון אז להמשיך לנהוג כך), נעשה לו הדבר כנדר, וחייב להמשיך להפרישו.

* יש לציין את הגמרא בכתובות סח, א: אמר רבי אלעזר: בואו ונחזיק טובה לרמאין, שאלמלא הם, היינו חוטאין בכל יום, שנאמר (פרשת ראה, דברים פרק טו): וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל־ה' וְהָיָה בְךָ חֵטְא:

[(ז) כִּי־יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן מֵאַחַד אַחֶיךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצְךָ אֲשֶׁר־ה' אֱלֹקיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא תְאַמֵּץ אֶת־לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת־יָדְךָ מֵאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן:

(ח) כִּי־פָתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לוֹ וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ דֵּי מַחְסֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ:

(ט) הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־יִהְיֶה דָבָר עִם־לְבָבְךָ בְלִיַּעַל לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת־הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל־ה' וְהָיָה בְךָ חֵטְא:

(י) נָתוֹן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא־יֵרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ כִּי בִּגְלַל ו הַדָּבָר הַזֶּה יְבָרֶכְךָ ה' אֱלֹקיךָ בְּכָל־מַעֲשֶׂךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ:

(יא) כִּי לֹא־יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לְאָחִיךָ לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ: ס].

ג. שיטת אדמו"ר הזקן:

מדייק **הרבי** (תורת מנחם התוועדויות חלק ל"ד עמ' 272 ואילך, מובא חלקית בשערי צדקה עמ' קע"ט) **מדברי אדמו"ר הזקן בשו"ע שלו, הלכות תלמוד תורה, שחיוב מעשר כספים מדרבנן** (מבואר שם בין השאר שלמ"ד שהחיוב מדאורייתא, הרי שהתורה זיכתה בממון זה את העניים. והרי בריש הלכות ת"ת כותב אדמו"ר הזקן שיכול להוציא כל הוצאות למוד בניו הגדולים ממעות מעשר שלו, אם אין ידו משגת).

ומפורש **בערוך השלחן** (סי' רמ"ט סע' ה') **ג"כ שחובת הפרשת מעשר כספים היא תקנת חכמים.**

2.
בענין נתינת חומש:

בגמרא כתובות (נ, א) **איתא: אמר רב אילעא: באושא התקינו: המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, שמא יצטרך לבריות. אמר רב נחמן, ואיתימא רב אחא בר יעקב: מאי קרא? וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ:** (פרשת ויצא, בראשית כח, כב). **והא לא דמי עישורא בתרא לעישורא קמא! אמר רב אשי: אעשרנו לבתרא כי קמא. ופירש"י: אעשרנו: מדלא כתיב: עשר אעשר לך, הכי קאמר: אעשרנו כראשון** (נ"ל דהיינו שעשר מוסב על הראשון, ועשר אעשרנו מוסב על השני, לומר: גם את השני (אעשרנו), אעשר כראשון (עשר) – ש.ס.).

וכתב הב"י (יו"ד ריש סי' רמ"ט) **שאף על גב דלא משמע מתקנת אושא אלא שאל יבזבז יותר מחומש, מהירושלמי בריש פאה, נראה שהוא מצוה, וגם מתלמודא דידן יש לדקדק דמצוה מן המובחר לבזבז חומש, דמייתי להא דתקנת אושא, מדכתיב: וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך, כלומר תרין עישורי, דהיינו חומש.**

ועפ"ז פסק מרן **בשו"ע** (יו"ד סי' רמ"ט סע' א'): **שיעור נתינתה. אם ידו משגת, יתן כפי צורך העניים. ואם אין ידי משגת כל כך, יתן עד חומש נכסיו, מצוה מן המובחר.** ואחד מעשרה מידה בינונית. פחות מכאן, עין רעה ...

וע' בספר **אהבת חסד** (פרק י"ט סע' ג' בהערה) לבעל החפץ חיים, שכתב: גם מצאתי בספרים דהוא זכר למה שהפרישו ישראל מתבואותיהם שני מעשרות בכל שנה. בשתים הראשונות של שמיטה: המעשר ראשון ושני, ובשנה השלישית מעשר ראשון ומעשר עני. ואף דשם היה המעשר שני או המעשר עני פחות מעט ממעשר ראשון, כדאיתא בב"ק ס"ט, ואם כן אין עולה ביחד חומש, זה אינו, דהלא הפרישו גם כן מתבואותיהם תרומה גדולה, שהיא אחד מחמישים, ועולה בסך הכל מעט יותר מחומש.

ועוד בספר אהבת חסד (פרק י"ט סע' א'): ז"ל המדרש תנחומא פ' ראה: עשר תעשר – עשר על מנת שתתעשר, עשר בשביל שלא תתחסר. והנה, אם המעשר מועיל להעשיר, ק"ו שיועיל שלא יתחסר! אמנם כי הנה ידוע שיש הרבה דברים שמביא לידי עניות, כההיא דאמרינן בסוכה דף כ"ט (עמ' ב'): בשביל ד' דברים נכסי בע"ב יורדין לטמיון וכו' (על כובשי שכר שכיר, ועל עושקי שכר שכיר, ועל שפורקין עול מעל צואריהן ונותנין על חבריהן, ועל גסות הרוח. וגסות הרוח כנגד כולן – ופרש"י: ועל גסות הרוח: שמתגאים ומשתררין על אחיהם בשביל עושרן). **ולכך רימז לנו המדרש שאפילו אם יש לו דבר שגורם לידי עניות ויש לו כנגדו מצות מעשר, מועיל זכות מעשר על כל פנים שלא יתחסר.**

וע' **בספר התניא** (אגרת התשובה סוף פ"ג, ובדומה באגרת הקדש סי' י') **דבעל תשובה העושה לפדות נפשו מתעניות וסיגופים, "אין לחוש משום אל יבזבז יותר מחומש, דלא מקרי בזבוז בכה"ג, מאחר שעושה לפדות נפשו מתעניות וסיגופים, ולא גרעא מרפואת הגוף ושאר צרכיו"** (ואגב ע' ג"כ בלקוטי אמרים פרק ל"ד: ואף שאינו נותן אלא חומש, הרי החומש מעלה עמו כל הארבע ידות לה', להיות מכון לשבתו ית'). **וע' באגרות קודש הרבי** (חלק ט"ז עמ' י"ד) שכתב: בשאלתו מקור דברי רבנו הזקן (אגרת התשובה שלו סוף פרק ג' וכן באגרת הקדש סי' י') דבעל תשובה העושה לפדות נפשו מתעניות וסיגופים, לא על זה נאמר (כתובות נ, א) שאל יבזבז יותר מחומש. הרי מבואר הענין בדברי רבנו הזקן, דפשיטא דלא גרע רפואת הנפש מרפואת הגוף, דכל אשר לאיש יתן בעד נפשו כתיב (איוב ב, ד – מובא באגרת הקדש שם). **וסברא פשוטה הרי זה מקור היותר נכון.**

עוד מדברי הרבי בנוגע לענין מעשר וחומש:

- יותר ממעשר וקרוב לחומש יתן לצדקה, וזה ימשיך ברכה בשאר חלקי השכר, וכלשון רבנו הזקן בספרו **תניא קדישא פרק לד: ואף שאינו נותן אלא חומש, הרי החומש מעלה עמו כל הארבע ידות לה'** (אג"ק ט"ז עמ' קנ"ג).

- יסבירו שמאמר חז"ל: **עשר בשביל שתתעשר אינו יוצא מידי פשוטו.** וככל שיגדיל חלק הצדקה, יגדל ג"כ ה"תתעשר", שהרי על זה נאמר (ע' להלן): **ובחנוני נא בזאת ...** אף שלא רציתי לפרש כמה הוא ה"יתר" שעל מעשר, הנה צריך להיות **קרוב לחומש** (אג"ק ח"י עמ' רכ"ב).

- מסופר על הבעש"ט שנתן צדקה יותר מחומש, ונשאל: הרי נאמר- אל יבזבז יותר מחומש! על כך השיב שהמבזבז הוא מלשון ביזה (כבמלחמה וכד'), כלומר: הדברים אמורים רק במי שאינו רוצה לתת ודרושה לו מלחמה עם עצמו, להשיג את הנתינה כביזה, בדרך כפיה, וזה "אל יבזבז יותר מחומש". לעומתו, הנותן בשמחה ובעונג **(במה שונה הצדקה מתענוגות וצרכים אחרים שעליהם הוא מוציא ממון?)** (לקו"ש חלק א' סוף פרשת תרומה).

.3
ובחנוני נא בזאת

במסכת תענית, ח, ב: - ט, א:

ואמר רבי יוחנן: מאי דכתיב עשר תעשר - עשר בשביל שתתעשר. אשכחיה רבי יוחנן לינוקא דריש לקיש, אמר ליה: אימא לי פסוקיך. אמר ליה: עשר תעשר. אמר ליה (ינוקא לרבי יוחנן - רש"י): ומאי עשר תעשר? אמר ליה (רבי יוחנן לינוקא): עשר בשביל שתתעשר. אמר ליה: מנא לך? אמר ליה: זיל נסי! אמר ליה: ומי שרי לנסוייה להקדוש ברוך הוא, והכתיב (ואתחנן, דברים ו, טז): לא תנסו את ה'! אמר ליה: הכי אמר רבי הושעיא: חוץ מזו, שנאמר (מלאכי ג, י): הָבִיאוּ אֶת־כָּל־הַמַּעֲשֵׂר אֶל־בֵּית הָאוֹצָר וִיהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי וּבְחָנוּנִי נָא בָּזֹאת אָמַר ה' צְבָאוֹת אִם־לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֶת אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם וַהֲרִיקֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד־בְּלִי־דָי:

מגמרא זו, נראה בפירוש שאין מניעה "לנסות" את ה' בנתינת המעשר. אלא שנחלקו הפוסקים אם הדבר נאמר רק בקשר למעשר מן התבואה (כך הביא הפ"ת יו"ד סי' רמ"ז ס"ק ב' בשם השאילת יעב"ץ, השל"ה והמשנת חכמים), כפשט הפסוק במלאכי, או שגם בנוגע למעשר כספים (כך היא דעת הרמ"א יו"ד סי' רמ"ז סע' ד', וכך הכריע ג"כ החפץ חיים בספרו אהבת חסד פי"ח סע' א').

מן הדברים המדהימים הבאים, נראה שדעת הרבי כדעת הרמ"א, וז"ל:

על מצות מעשר נאמר: עשר **בשביל** שתתעשר. **הכוונה בנתינת מעשר היא כדי להראות שעל ידי מצוה מתעשרים.** והקב"ה **מבקש**: ובחנוני נא בזאת, למרות הלאו של לא תנסו, כי במצות מעשר **הכוונה** היא להראות את העושר שזוכים בו **על ידי מצוה!** (לקוטי שיחות ח"ה פרשת לך לך שיחה ב', סוף השיחה).

.4
ממה יש להפריש מעשר כספים?

יש להפריש מעשר כספים מכל הרווחים:

- **משכורת** (פשוט כי מדובר במשכורת נטו, אחר נכוי מס ההכנסה ודמי הביטוח הלאומי והתגמולים (וכשיקבל תגמולים כו' ינכה אז את המעשר) אך את מה שמנכים לקופת החולים, עליו להוסיף למשכורת ה"נטו" ולהפריש על זה מעשר – ע' צדקה ומשפט פ"ה סוף הערה ל"ב. לדעת הגרש"ז אויערבאך בספר ועלהו לא יבול ח"א עמ' 882-092, ניתן לנכות את דמי הארנונה ג"כ. יש לציין שדעת האבקת רוכל והקצור שלחן ערוך, לפיה מנכים את כל ההוצאות האישיות, כאוכל וביגוד, מן הרווחים, נדחתה על הסף על ידי רוב הפוסקים ככולם – ע' צדקה ומשפט פ"ה. אך ע' אהבת חסד לבעל החפץ חיים פרק י"ח סע' ג').
- **עסקה** (צדקה ומשפט פ"ה).
- **ריבית שמקבל מעכו"ם** (צדקה ומשפט שם).
- **רווחים בורסאיים** (יוכל לחשב פעם בשנה ולקזז רווחים והפסדים – באורח צדקה עמ' קכז בשם הרב קרליץ)
- **השכרת נכס**

- **רווח על מכירת נכס** (ואז מפריש את המעשר או את החומש מהרווח, אחרי שהוא מעדכן את המחיר שהוא שילם לפי מדד המחירים, המביע את גובה האינפלציה – ע' אגרות משה יו"ד ח"ב סי' קיד. אך ע' צדקה ומשפט עמ' קל"ב שהסתפק באם יש לפטור את הפחת ממעשרות. ושמעתי שהרה"ג הרב הלל פעווזנער ז"ל הורה לשלם את המעשרות על הרווח בלי להתחשב במדד המחירים).

- **מציאה** (ספר היראה לרבינו יונה)

- **ירושה** (של"ה מסכת מגילה, ענין צדקה ומעשר; אליה רבה סי' קנו; אדמו"ר הזקן בסדר ברכת הנהנין פרק י"ב הלכה ט; פתחי תשובה ליו"ד סי' רמ"ט ס"ק א; אהבת חסד ח"ב פי"ח סוף ס"ג, עמ' לט. אך ה"מ בירושה בכסף, **מה שאין כן אם ירש קרקע, שאינו צריך לעשר** – שו"ת שבט הלוי ח"ה סי' קל"ג; באורח צדקה עמ' קמ"ד; צדקה ומשפט פ"ה; קול צופיך להרב שמואל שיח' אליהו גליון 275 עמ' 2).

- **מלגה** (רוח חיים סי' רמ"ח סע' א; הגרש"ז אויערבאך בעלהו לא יבול ח"א עמ' ר"צ).

- **החזר מס הכנסה בגין תרומות** (ואז איננו נותן את הכל לצדקה אלא רק מפריש מעשר או חומש מסכום זה – אגרות משה ח"ב עמ' 282; הגרש"ז אויערבאך בעלהו לא יבול ח"ב עמ' קיא)...

☜ אך אין נוהגים לעשר **מתנות** (שוה כסף, מה שאין כן כסף שמקבל במתנה, שצריך לעשר – צדקה ומשפט פ"ה) **שמקבלים** (דרך אמונה פ"ז ס"ק ס"ו; באורח צדקה עמ' קמ"ה וכך שמעתי מהרה"ח הרב מאיר אהרן שיח'). **באותה מידה, כשמקבל מהוריו וכד' כסף לרכישת דבר מסויים, איננו צריך להפריש ע"ז מעשר** (באורח צדקה עמ' קל"ה, וכך שמעתי מהרב מאיר אהרן ג"כ). וה"ה כשמקבל **נדל"ן במתנה, שאינו צריך לעשר** (שו"ת שבט הלוי ח"ה סי' קלג; באורח צדקה עמ' קמ"ג).

5.
מה ניתן לעשות מכספי המעשר?

כותב **הרמ"א** (יו"ד סי' רמ"ט, סע' א) בשם מהרי"ל: ואין לעשות ממעשר שלו דבר מצוה, כגון נרות לבית הכנסת או שאר דבר מצוה, רק יתננו לעניים.

למעשה, חולקים **הש"ך** (שם ס"ק ג', בשם תשובת מהר"ם) ורוב האחרונים על הדברים הנ"ל, וכותבים **שיכול לקיים כל מצוה שאיננו מחויב בה, מכספי מעשר, גם אם ידו משגת** (בזה, שלא כפשט דברי המהר"ם). וכ"פ הרה"ג הרב מרדכי שמואל אשכנזי ז"ל (וע"ע בתורת מנחם התוועדויות חלק ל"ד עמ' 272 ואילך), שמדייק מלשון אדמו"ר הזקן שגם דעתו כדעת הש"ך והט"ז (שהרי כתב אדמו"ר הזקן בסדר ברכת הנהנין פרק י"ב הלכה ט שהבן שירש מאביו לא יברך ברכת הטוב והמטיב, כי אין זו טובה לעניים, מאחר ו"המעשר שיפריש הבן, יכול הוא להוציא לשאר מצות". וכן מובא ג"כ בספר עיונים בשלחן ערוך אדמו"ר הזקן ובמנהגי חב"ד לבנו הרב יוסף אשכנזי שיח', עמ' 741)

לענין "ידו משגת", הרי מפשט לשון תשובת מהר"ם, י"ל שמה שיוכל לרכוש "שאר מצוות" מכספי מעשר, הוא רק במי שאין ידו משגת לקיים מצוות אלו מכספו. אך דעת הש"ך עצמו בסוף דבריו שם שה"מ גם למי שידו משגת (וכפי שכתבנו לעיל). וכותב הרה"ח הרב אשכנזי ז"ל שיש לדייק **מדברי אדמו"ר הזקן הנ"ל שגם הוא סובר שההיתר גם למי שידו משגת**, כאמור. וכך דייק ג"כ הרב אשכנזי (מן הדין) מדברי הרבי בתורת מנחם התוועדויות חלק ל"ד שם.

- **קניית ספרים מכספי מעשר:** כתבו הש"ך והט"ז (בתחילת סי' רמ"ט), בשם הדרישה (תלמיד הרמ"א), כי ניתן לקנות ספרים מכספי מעשר ללמוד בהם ולהשאילם לאחרים. והוסיף הט"ז: ונ"ל דכשקונה בעדו ספר, צריך לכתוב עליו שזהו מן המעשר, למען ידעו בניו דבר זה, ולא יחזיקוהו להם. והיינו שאף לשיטה המתירה לרכוש ספרים מכספי מעשר, הרי שלא יוכל להוריש ספרים אלו לבניו אחריו.

בפועל, הרבה פוסקים (ע' בין השאר באורח צדקה עמ' קפז הערה קעד) כותבים שהיתר זה היה רק בזמנם שהספרים היו ביוקר, מה שאין כן היום. אך פשוט שאפשר לתרום ספרים לבית כנסת או לישיבה מכספי מעשר.

- **קניית עליה לתורה וכד' מכספי מעשר:** כותב הט"ז (שם): ולענין לקנות מצות בבית הכנסת במעות מעשר, נ"ל **דאם בשעת קניית המצות, היה דעתו על זה, שרי**, דהא המעות לצדקה אזיל. ואף שהוא נהנה במה שמכבד לקרות אחרים לס"ת, אין זה איסור, שהרי בכל מעשר יש טובת הנאה לבעלים, מה שאין כן אם בשעת קניית המצות לא נתכוין ליתן ממעשר, ואח"כ רוצה לפרוע ממעשר, ה"ל כפורע חובו ממעשר.

☜ **יש לציין שא"עפ שמותר לקנות עליה לתורה על מנת לשלם מכספי מעשר, הרי שאם יש לו יארצייט, שהעליה היא לו כחיוב, לא יוכל לקנות את העליה מכספי מעשר (מהרב אשכנזי ז"ל).**

- **הוצאות בניו (פרט להוצאות הקשורות ללימוד בניו) ובנותיו:** מדינא דגמרא, ניתן היה לחשב את כל הוצאות בניו ובנותיו מעל גיל 6, מכספי מעשר. אך היום שחוק המדינה מחייב לזונם עד גיל 81, איננו יכול לזונם מכספי מעשר עד לגיל 81. ויש מקילים מגיל 51. ויש מקילים מגיל 31 לבנים ו-21 לבנות. אך לאידך יש המחמירים היום **לא להחשיב במעשרות את הוצאות ילדיו הלא נשואים** (גם מעל גיל 81) הסמוכים על שלחנו (כ"פ האגרות משה יו"ד א' סי' קמ"ג, וכ"פ בצדקה ומשפט פ"ו הערה 21).

- **הוצאות בניו לתלמוד תורה:** מדייק הרה"ח הרב מרדכי שמואל אשכנזי ז"ל, מדברי אדמו"ר הזקן הלכות תלמוד תורה פ"א, שיוכל לחשב במעשר רק **הוצאות לימוד** בניו **(פרט לשכר המלמד** – וכ"פ ג"כ בעל החפץ חיים בספרו אהבת חסד פי"ט סע' ב' ע"ש**) הגדולים** דוקא (מגיל 31), וגם זאת רק **אם אין ידו משגת.** וגם אז כתב (הלכות תלמוד תורה פ"א סע' ז'): "אך מי שאינו מחשב הוצאה זו במעשר או בחומש שלו, הרי זה זריז ונשכר, כמו שאמרו חכמים ... שאם מוסיף, מוסיפין לו וממציאין לו שכר לשעה או לאחר שעה".

וע' תורת מנחם התוועדויות חלק ל"ד עמ' 372, שם כותב הרבי, לגבי הוצאות לימוד בניו הגדולים מכספי מעשר אם אין ידו משגת: "במקום להכנס לכל פרטי שקו"ט הנ"ל, מוטב ליקח ממעות חולין, ואח"כ לדרוש מהשו"ע, וע"י השו"ע – מהקב"ה, לקיים מש"נ: "ובחנוני נא בזאת", "עשר בשביל שתתעשר". ומ"מ, כיון שיתכן שיהיו כאלו שירצו להשתמש במעות מעשר כספים עבור הנתינה הנ"ל, הנה לדעת רבינו הזקן ש"יכול להוציא כל הוצאות למוד בניו הגדולים ממעות מעשר", מותר להשתמש במעות מעשר גם עבור הדפסת ספרים... ".

- **לזון את אביו ואת אמו:** איתא בגמרא (קידושין לא, ב - לב, א): ת"ר: איזהו מורא, ואיזהו כיבוד? מורא: לא עומד במקומו, ולא יושב במקומו, ולא סותר את דבריו, ולא מכריעו. **כיבוד: מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא.** איבעיא להו: משל מי? רב יהודה אמר: משל בן, רב נתן בר אושעיא אמר: משל אב.

אין הכרעה בתלמוד הבבלי במחלוקת זו, אך רוב הראשונים פסקו שכיבוד הורים הוא **משל אב ואם.**

בשו"ע (יו"ד סי' ר"מ סע' ה') נפסק שמאכיל משל אב ואם, **ואם אין להם ושיש לבן, כופין אותו וזן אביו כפי מה שהוא יכול.** ואם אין לבן, אינו חייב לחזר על הפתחים. אך מוסיף שם הרמ"א: וי"א דאינו חייב ליתן לו רק **מה שמחויב ליתן לצדקה, ומכל מקום, אם ידו משגת, תבא עליו מארה למי שמפרנס אביו ממעות צדקה שלו.**

יוצא שכשאין להורים והוא עוזר להם כספית, אם "יש לו" (והיינו שהוא יכול לתת מעבר למחויב ע"פ ההלכה), לא יחשיב כספים אלו בכספי המעשר, אחרת, מותר.

- **נתינה לעניים, נתינה לעמלי תורה: קרוביו העניים** הם קודמין בזה לאחרים (אהבת חסד פרק י"ט סע' א'). מהנכון שיהדר לכתחלה לחלקם **לעמלי תורה** ... ואם אינו יכול לחלק **כולם** לבעלי תורה, יראה לחלק להם **על כל פנים רובם או חציים** (שם).

- **עניי ארץ ישראל:** הם קודמים לעניי חוץ לארץ (שו"ע סי' רנ"א סע' ג'). אך עניי עירו שבחו"ל קודמין אפילו לעניי ארץ ישראל (צדקה ומשפט פ"ג בשם ליקוטי חתם סופר). ויש אומרים **שעניי ירושלים** קודמים לעניי שאר עיירות שבארץ ישראל (שו"ת חתם סופר יו"ד סי' רל"ג וסי' רל"ד).

- **מחילת חוב לעני**: אם בעל החוב עני ושאפשר עדיין לגבות ממנו את החוב בדין, אזי מותר למחול ולחשב את החוב לכספי מעשר. אך אם אדם זה פשט את הרגל או שמאיזו סיבה שתהיה, אין אפשרות לגבות ממנו את החוב, אזי לא יוכל להחשיב מחילת החוב במעשר הכספים (הגרש"ז אויערבך בתשובות שבסוף ספר באורח צדקה, סע' כ"א).

- **תשלום לעצמו על שליחות וכד'**: מי שבעל הכנסה מסוימת, ובנוסף פועל כשליח וכד', יכול לשלם "לעצמו" משכורת מכספי המעשר שבעבודתו הראשונה, אך כ"ז אם אין ידו משגת. מ"מ יקפיד לחשב את מעשרותיו, גם אם ידוע לו שהוא "עובר את המעשר" בשליחותו, כי הרי ענין הפרשת המעשר הוא ענין שותפות עם הקב"ה, ולשותף יש לתת דין וחשבון (ע"פ בירור עם ידידי הרה"ג הרב מיכאל אבישיד שליט"א).

- **חלוקת החומש לדעת החפץ חיים**: מדת החומש, מהנכון לחלקם לחצאין באופן זה, היינו: **מעשר אחד לבעלי תורה**, כי הוא דומיא דמעשר ראשון הניתן לכהנים ולוים, למען יחזקו בתורת ה', כדכתיב בקרא, **ומעשר שני לשאר צרכי מצוה** (אהבת חסד פי"ט סע' ג'). והוסיף שם: וכעין זה מצאתי בשיטה מקובצת כתובות מ"ט בשם הרב המעילי ז"ל ע"ש.

.6
האם עני חייב במעשר כספים?

בריש סי' רמ"ח כותב השו"ע: כל אדם חייב ליתן צדקה, **אפילו עני המתפרנס מן הצדקה** חייב ליתן ממה שיתנו לו.

אך הרי כותב **הרמ"א** (יו"ד סי' רנ"א סע' ג'): פרנסת עצמו קודמת לכל אדם, **ואינו חייב לתת צדקה עד שיהיה לו פרנסתו**. יוצא מכאן שעני פטור מן המעשר.

וע' בש"ך (סי' רמ"ח ס"ק א') שאין הדברים סותרים, אלא שבסי' רמ"ח מדובר בעני המצליח להתפרנס.

למעשה, מורה **הרבי** באגרות קודש לנהוג לפנים משורת הדין (ולא להזדקק לפטור), וז"ל הקדושה (אג"ק י"ז עמ' רס"ב אגרת ו'תיג – מובא בשלחן מנחם יו"ד ח"ב עמ' פ"ז): במ"ש אודות הפרשת מעשר לצדקה כשמצב הפרנסה דחוק, הנה **ינהג שהחצי מן הנ"ל יתן בפועל והחצי יזקוף על עצמו כחוב** לקופת הצדקה ולכשירחיב יסלקו.

ובמקום אחר (אג"ק חכ"ז עמ' צ"א – מובא בשלחן מנחם שם עמ' פ"ח) כותב הרבי: בנוגע להפרשת מעשר לצדקה – עד לכשירחיב, **יפריש בפועל מעשר מן המעשר, והשאר ירשום בפנקסו** שזוקף במלוה.

.7
מי נחשב לעני שיכול לקבל צדקה?

לעולם ירחיק אדם עצמו מהצדקה ויגלגל עצמו בצער, שלא יצטרך לבריות, וכן צוו חכמים: עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות (שו"ע סי' רנ"ה סע' א'). עוד נפסק בשו"ע (יו"ד סי' רנ"ג סע' א') שמי שיש לו מאתיים זוז (שזה בחז"ל סכום פרנסת אדם לשנה – סכום כתובת בתולה - "כסף זוזי מאתן"), לא יטול צדקה. וכתבו הפוסקים ש"מי שיש לו משכורת קבועה וזה לא מספיק עבורו ועבור בני משפחתו הסמוכים על שלחנו לגמור את החודש, ואין

לו בצד כספים להשלים את המשכורת החדשית למשך שנה שלימה, הרי הוא עני גמור" (הגרי"ש אלישיב ז"ל בחוברת ועד הרבנים לעניני צדקה).

☜ אך פשוט שגם מי שאיננו עני, יוכל לקבל כספים **במתנה גמורה דרך כבוד מהוריו וכד'** (ע' אחרונים סי' רנ"ג).

בשיעור מאתיים זוז, נכלל **כל מה שיש לו בכסף ובשוה כסף, שצריך למכור לפני שבא ליטול** מן הצדקה, אבל כלי תשמישו וכן הדירה שגר בו, אינם בכלל (צדקה ומשפט פ"ב).

שיעור מאתיים זוז לא נאמר אלא להוצאות שוטפות, אבל **כשבאו עליו הוצאות לא רגילות** (הוצאות רפואיות, דירה, נישואין וכיו"ב), מותר לקבל כדי צרכו (צדקה ומשפט שם).

.8
עוד מדברי הרבי בענין מעשר כספים:

- לדכוותיה למותר להעיר על מאמר רז"ל הידוע (ב"מ לג, א) **שאין לדקדק** בצדקה, ומעשר האמור בצדקה יש **להוסיף** עליו איזה סכום, ויש לומר שעל ידי זה מרויחים עוד ענין: **שאין חל על זה גדר נדר**, כיון שלא תמיד מספר האחוזים שוה, מה שאין כן כשמדקדקים על המעשר (אג"ק חי"ד עמ' תי"ח. וע' ספר המנהגים חב"ד עמ' 77: "הצדקה ... ולשנות מפעם לפעם כדי שלא יעשה לחיוב נדר").

אך ע' לעיל שהרבי מעודד שיפרישו חומש ולא יסתפקו בהפרשת מעשר.

- מה שכתב ... **בהנוגע למחשבה אודות קנין ספר תורה.** הנה אף שמובן גודל דבר זה, אבל בהמצב העכשוי אשר מוסדות החינוך על טהרת הקדש נמצאים במצב כספי חמור, כמה מלומדי התורה ונושאי דגלה, מצבם החומרי הוא קשה ביותר כו' וכו', נכונה סברת ... **שהצדקה תהיה להחזקת מוסדות התורה ולומדי תורה,** וק"ל (אג"ק חי"ד עמ' מ"ט).